

РИСККА АСОСЛАНГАН БАНК НАЗОРАТИНИНГ САМАРАДОРЛИГИ

Жуманазаров Музаффар Жуманазар ўғли
Ўзбекистон Республикаси Марказий банки ходими

Молиявий барқарорликни⁵³ таъминлашнинг асосий шартлари ва омилларидан бири самарали давлат бошқаруви бўлиб, унинг энг муҳим воситалари банкларни тартибга солиш ва банк назорати ҳисобланади.

Ўзбекистонда банк тизими миллий иқтисодиётнинг асосий таркибий қисмларидан бири бўлиб, унинг барқарорлиги мамлакатнинг молиявий хавфсизлиги ва иқтисодий ўсиши учун муҳим аҳамият касб этади. Банк барқарорлигини таъминлаш учун самарали банк назорати тизими жорий этилиши керак.

Шу боис, банк тизимининг барқарорлигини таъминлаш нафақат банклар, балки давлат ва жамият учун ҳам устувор аҳамиятга эга. Банк барқарорлигини таъминлашда банк назорати муҳим ўрин тутаяди. Самарали банк назорати банкларнинг молиявий ҳолатини мунтазам таҳлил қилиш, уларнинг хавфларини бошқариш салоҳиятини баҳолаш ва тизимли инқирозларнинг олдини олиш учун зарур механизмларни ишлаб чиқишни ўз ичига олади.

Бунда, Марказий банк банк назоратини амалга оширувчи асосий институт сифатида юксак масъулиятни ўз зиммасига олади.

Республикада Марказий банк томонидан тижорат банклари фаолиятини назорат қилинишининг асосий мақсади тижорат банкларига бирон-бир иқтисодий чора кўриш эмас, балки банк фаолиятида мавжуд бўлган камчиликларни бартараф этиб, банк тизимининг барқарорлигини ошириш натижасида банк омонатчилари ва кредиторларининг манфаатларини ҳимоя қилишдан иборат.

Банк назорати⁵⁴ ва таҳлилидан бош мақсад банк фаолияти самарадорлигини оширишдан иборат. Республикада Марказий банкка банк тизимини бошқариш ҳуқуқи қонун асосида юклатилган. Марказий банк тижорат банкларини бошқариш, банк фаолиятини тартибга солиш мақсадида турли иқтисодий нормативлар ўрнатади. Ушбу нормативлар банк фаолиятини турли томонларини қамраб олади.

Бугунги кунда, Марказий банк томонидан банклар Рискка асосланган ёндашув асосида назорат қилинмоқда.

Рискка асосланган назорат, назорат бўйича механик ҳаракатлардан кўра, кўпроқ назорат қилувчининг субъектив фикрларига асосланади. Чунки, назорат жараёнида қабул қилинган қарорларнинг муҳим жиҳати

⁵³ Ахметова, Г.Д. III Международная научная конференция: Актуальные вопросы экономических наук //80-88 страница, Коллектив авторов, 2014 г.

⁵⁴ З. Қурбонов, А. Рахимовлар томонидан “Банк назорати ва таҳлили”. Дарслик – Тошкент.: 2022. 21 бет.

шундаки, рискка асосланган ёндошувда юзага келадиган кўплаб саволлар аниқ “тўғри” ёки “нотўғри” деган жавобларга эга эмас. Банкларни назорат қилувчилар коэффицентлар, рақамлар ва оддий “қора ва оқ” фактларга қараб қолмасдан, масалага ҳар томонлама чуқурроқ ёндошишлари лозим.

Рискка асосланган ёндошув, назорат органларини қуйидагиларга ундайди:

- ҳолатларни чуқурроқ таҳлил қилиш ва баҳолаш;
- ушбу таҳлил ва баҳолаш асосида эксперт хулосаларини тайёрлаш;
- назоратчининг фикри асосида, депозит эгаларини ва умуман молия

тизимини ҳимоя қилиш мақсадларини амалга оширишга имкон берувчи назорат чораларини ишлаб чиқиш ва амалга оширишдир.

Шунингдек, банк назоратида Рискка асосланган банк назоратининг асосий мақсадлари қуйидагилардан иборат:

Банк тизимида хавфларни аниқлаш ва баҳолаш, банкларнинг молиявий аҳволини мониторинг қилиш ҳамда хавфларни бошқариш бўйича тавсиялар ва тавсияларни амалга оширишдир.

Шунингдек, Рискка асосланган банк назоратининг афзалликлари қуйидагилардан иборат:

Нazorat жараёнини аниқлаш ва мақсадли қилиш, Хавфларнинг барвақт аниқланиши ва бунёдкорликни таъминлаш ва самарадорлик ва молиявий барқарорликнинг ошишидир.

Рискка асосланган банк назоратининг самарадорлигини баҳолаш қуйидаги усуллар орқали амалга оширилади:

Банклар фаолиятини таҳлил қилиш. Банкларнинг молиявий аҳволини турли кўрсаткичлар орқали баҳолашдан иборат.

Рискка асосланган банк назорати самарадорлигини баҳолаш банк тизимининг барқарорлигини таъминлаш ва бошқарувни самарали қилишда муҳим аҳамият касб этади.

Рискка асосланган банк назорати⁵⁵ – бу банкларнинг молиявий барқарорлигини таъминлаш ва уларнинг риск даражасини баҳолашга қаратилган механизмдир. Бу ёндашув халқаро Базель қоидаларига асосланиб, банклар таваккалчиликларини аниқлаш, баҳолаш ва минималлаштиришни назарда тутди. Ушбу тизим банкларнинг кредит, ликвидлилик ва бозор рискларини самарали бошқаришини таъминлайди.

Рискка асосланган назоратнинг асосий принциплари қуйидагилардан иборат. Таваккалчиликларни баҳолаш – Банк фаолиятига таъсир қиладиган кредит, бозор ва ликвидлилик рискларини аниқлаш ва таҳлил қилиш.

Ички аудит ва комплаенс⁵⁶ назорати – Банкнинг ички назорат тизими хавфларни ўз вақтида аниқлаш ва уларни минималлаштиришга қаратилган бўлиши керак.

⁵⁵ Ўзбекистон Республикаси Марказий банки расмий сайти – cbu.uz (<https://cbu.uz/>).

⁵⁶ “Тижорат банкларининг ички аудитига қўйиладиган талаблар” – lex.uz (<https://lex.uz/>).

Риск аппетити – банк ўз мақсадларига етишиш учун қандай даражада рискни қабул қилишга тайёрлигини белгилаши лозим.

Таваккалчиликларни бошқариш механизмлари – Диверсификация, ликвидлиликни таъминлаш ва капитал етарлилигини баҳолаш орқали таваккалчиликларни камайтириш.

Рискка асосланган назоратнинг самарадорлигини баҳолашда қуйидаги мезонлар эътиборга олинади. Кредит риск даражаси – Банкларнинг актив сифати ва кредит қайтариш даражаси. Ликвидлилик ва тўлов қобилияти – Банкнинг ликвидлилик коэффициентлари (лаҳзали, жорий ва соф барқарор молиялаштириш меъёрлари). Рискни олдиндан аниқлаш ва бошқариш механизмлари – Банк томонидан хавфларни олдиндан прогноз қилиш ва уларни камайтириш бўйича амалга ошириладиган чоралар.

Рискка асосланган банк назорати банкларнинг молиявий барқарорлигини таъминлашда муҳим аҳамиятга эга. Бу тизим банклар томонидан таваккалчиликларни бошқаришни кучайтириш, самарали ички аудит тизимини йўлга қўйиш ва риск даражасини аниқ баҳолашга ёрдам беради. Ҳозирги шароитда Ўзбекистон банк секторида бу механизмни янада такомиллаштириш талаб этилади.

Ўзбекистонда банк назорати банк тизими барқарорлигини таъминлашда муҳим рол ўйнайди. Марказий банк томонидан амалга ошириладиган назорат чоралари банкларнинг молиявий барқарорлиги ва ишончлилигини оширишга қаратилган.

Замонавий рақамли технологияларни жорий этиш эса назорат тизимини янада самарали ва шаффоф қилади. Шунинг учун келгусида банк назоратини халқаро стандартларга мослаштириш, рақамли технологияларни янада кенг жорий этиш ва рискларни бошқариш механизмларини такомиллаштириш зарур.

Бунда, инспекциялар ва мониторингни кучайтириш – Банкларнинг ички хавфларни бошқариш тизимини мунтазам баҳолаб бориш, халқаро амалиётдаги сўнгги тенденцияларни жорий этиш орқали Марказий банк банк назоратининг самарадорлигини ошириш орқали мамлакатда молиявий барқарорлик ва иқтисодий ўсишга туртки беради.

Фойдаланилган адабиётлар

1. З. Қурбонов, А. Рахимовлар томонидан “Банк назорати ва таҳлили”. Дарслик – Тошкент.: 2022. 21 бет.

2. Ахметова. Г.Д. III Международная научная конференция: Актуальные вопросы экономических наук //80-88 страница, Коллектив авторов, 2014 г.

3. Ўзбекистон Республикаси Марказий банки расмий сайти – cbu.uz (<https://cbu.uz/>).

4. “Тижорат банкларининг ички аудитига қўйиладиган талаблар” – lex.uz (<https://lex.uz/>).